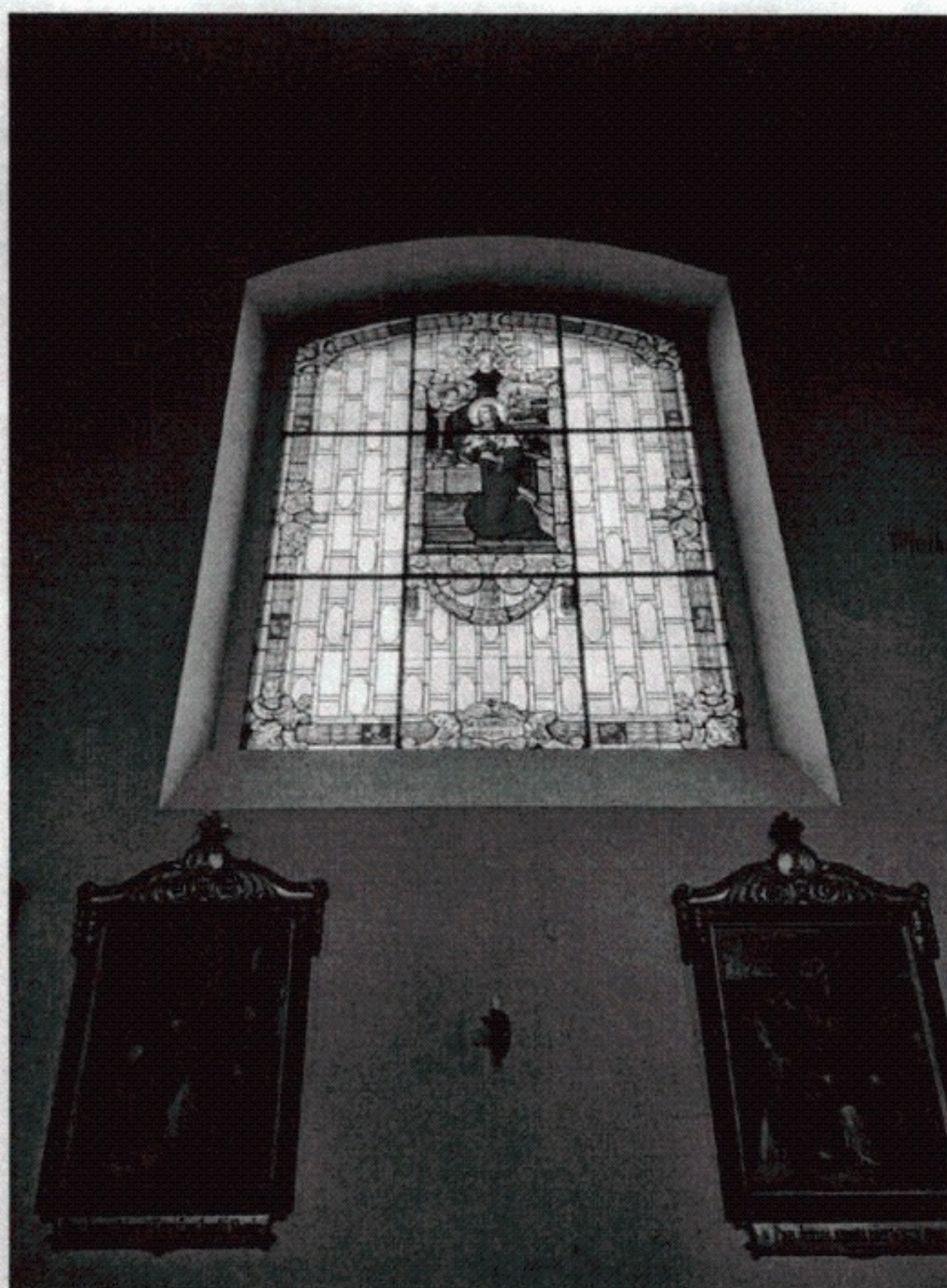

Marcin Czeski
Wagowo 28,
62-010 Pobiedziska

Wagowo, 25.01.2024.

**PROJEKT KONSERWATORSKI DLA OKNA nIII W KOŚCIELE
PW. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA W WINNEJ GÓRZE**

Wojewódzki Urząd
Ochrony Zabytków w Poznaniu
61-834 Poznań, ul. Gołębia 2
tel. (61) 852-80-03, 852-80-04
fax (61) 852-80-02
P 778-10-33-758, Regon 004847816

Załącznik do pozwolenia/postanowienia pisma

nr. 21/2024 / B

z dnia 15.09.2024

Z upoważnienia
polskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

mgr Jasińska Pawłowicz
Zastępca

Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Autor projektu

dr hab. Marcin Czeski

*Autorska Pracownia Witraż
Obiekt*

Marcin Czeski

Wagowo 28, 62-010 Pobiedziska
tel. 061 815 68 27, 0 502 624 123
NIP 782-194-05-29 REGON 639688760

Wagowo, styczeń 2024 r.

SPIS TREŚCI DOKUMENTACJI PRAC KONSERWATORSKICH I RESTAURATORSKICH

1. Zagadnienia historyczne.....	3
2. Opis, analiza formy, funkcji i treści.....	4
3. Zestawienie materiałów pierwotnych i wtórnych.....	5
4. Technika oryginału i analiza sposobu wykonania.....	6
5. Technika warstw i elementów wtórnych.....	7
6. Stan zachowania i przyczyny zniszczeń.....	8
7. Cel oraz założenia konserwacji i restauracji – projekt konserwatorski.....	9
7.1. Program prac.....	9
7.2. Kolejność prac.....	12
8. Dokumentacja fotograficzna – załącznik.....	13

1. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE

Pierwszy drewniany kościół wystawiony został prawdopodobnie przed 1305 rokiem. Obecną barokową świątynię wzniesiono w 1766 roku z fundacji bp. Teodora Czartoryskiego. W 1863 roku, staraniem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, do kościoła dobudowano sześcioboczną kaplicę grobową projektu Seweryna Mielżyńskiego, w której, w neoklasycznym grobowcu wzorowanym na rzymskim sarkofagu Scypiona Afrykańskiego, spoczywa gen. Henryk Dąbrowski – twórca Legionów Polskich we Włoszech. W 1912 r. na podstawie projektu arch. Stanisława Boreckiego kościół został rozbudowany o neobarokowe transept i prezbiterium. W 1913 r. bp Edward Likowski konsekrował kościół. W 1918 r. Stanisław Smogulecki ozdobił kaplicę Jana Henryka Dąbrowskiego polichromiami. W XVIII-wiecznym rokokowym ołtarzu głównym widnieje obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem z 2. połowy XVI wieku, w srebrnej sukience z połowy XVIII stulecia. W transepcie znajdują się dwa obrazy namalowane w latach 1810-1818 przez Jana Gładysza, na zamówienie gen. Henryka Dąbrowskiego: „Cud św. Kazimierza” i „Cud św. Kingi”. Z pozostałych zabytków uwagę zwraca XV-wieczna drewniana płaskorzeźba „Zwiastowanie”, a także obrazy: „Ukrzyżowanie”, „Koronacja NMP”, „św. Józef” oraz „Chrystus na krzyżu” oraz wartościowe, całościowe wyposażenie witrażowe kościoła.

Zabytkowe witraże w obrębie kościoła podzielić można na 3 grupy: najtarsze są dwa herbowe witraże w kaplicy J.H. Dąbrowskiego, które pochodzą z poł. XIX wieku, usytuowane po obu stronach sarkofagu. Witraże w nawie, transepcie oraz w prezbiterium kościoła to realizacje pochodzące z bardzo znanej pracowni niemieckiej Xaviera Zettlera z Monachum z końca I lub pocz. II dekady XX wieku, a witraż „Zmartwychwstanie”- również znajdujący się w kaplicy Dąbrowskiego pochodzi z 1918 roku i wykonała go poznańska pracownia Polichromia, autorem zaś był jeden z założycieli Poznańskiej Szkoły Sztuk Zdobniczych – Wiktor Gosieniecki.

2. OPIS, ANALIZA FORMY, FUNKCJI I TREŚCI

Cały zespół witraży obejmuje 16 okien o różnej wielkości. Wszystkie to pionowe prostokąty zakończone łukiem pełnym bądź odcinkowym, nawiązujące do barokowej stylistyki. Prezentują one spójną koncepcję autora i w sposób znakomity harmonizują z wnętrzem zabytku. Neobarokowy ornament po obwodzie każdego okna witrażowego jest rysunkowo bogaty, a jednocześnie skromny kolorystycznie. Szkła o lekko żółtawej kolorystyce wpuszczają łagodne, ciepłe światło do wnętrza kościoła, ale przez swoją częściową transparentność nie pozbawiają go kontaktu z otoczeniem. Na zespół witraży składają się prace powstałe w różnych technikach witrażowych. I tak, mamy tu:

- a) oszklenie techniczno – architektoniczne - błonę szklaną ciętą w prostokąty z dekoracyjną bordiurą – 12 sztuk.
 - b) technikę witraża właściwego - witraż w kaplicy. Jest to kompozycja figuralna przedstawiająca Zmartwychwstałego Chrystusa. Postać ujęta całościowo na tle czerwonej chorągwi, odziana w fioletową szatę, która dynamicznie przecina po przekątnej obraz. Szkła nasycone kolorystycznie.
 - c) witraż malowany emaliami – dwa małe witraże herbowe w kaplicy.
 - d) technikę mieszaną – do tej grupy zaliczają się dwa duże witraże w transepcie z umieszczonymi w medalionach przedstawieniami: św. Kazimierza – okno s III i z przedstawionym w oknie n III św. Maksymilianem Kolbe oraz witraże w prezbiterium mieszczące medaliony z symbolami eucharystycznymi oraz Bolesne Serce MB na tle przeszklenia techniczno – architektonicznego.
- Wszystkie ww. witraże wykonane są w technice witraża właściwego. Okno n III uzyskało w latach 80. XX wieku zupełnie nowe wypełnienie centralnego medalionu, które zostało wkomponowane w oryginalną tkanę witrażową. Przypuszczalnie oryginał uległ poważnym uszkodzeniom. Autorem tej zmiany była Maria Powalisz – Bardońska.
- Każdy witraż osadzony jest ramie z płaskowników, zwieńczony łukiem odcinkowym. Brak jest szklenia zabezpieczającego. Widoczne uszkodzenia i ubytki szkła oraz ołowiu.
- Witraż te podlegają ochronie konserwatorskiej, wymagają pilnej interwencji konserwatorskiej i restauratorskiej.

4. TECHNIKA ORYGINAŁU I ANALIZA SPOSOBU WYKONANIA

Wszystkie witraże z pracowni Xavera Zettlera wykonane są w technice szklenia techniczno – architektonicznego z dekoracyjną bordiurą oraz dodatkowo w przypadku witraży w transepcie i prezbiterium z elementami medalionów wykonanymi w technice witraża właściwego w centrum okien. W tym przypadku szkła katedralne, barwione w masie, w kolorystyce jasnych żółci, szarości i zgaszonych błękitów złożone zostały w witraż tworzący geometryczny wzór prostokątów, bez nakładania na nie warstw malarskich. Z kolei szkła, które tworzą bordiurę, poddane zostały dalszej obróbce – nadano im warstwy malarskie za pomocą patyn – emalii szklarskich składających się z pigmentów oraz zestawu szklarskiego o obniżonej temperaturze topnienia do ok. 600 st.

Przy tej tradycyjnej technice witraża właściwego warstwy malarskie kładzione są w co najmniej dwóch warstwach: konturu mocno podkreślającego rysunek i patyny która służy do modelowania światłocienia. Linie konturu przedłużone bywają rysunkiem tworzącym się przez podziały ołowiane. Ta technika miała właśnie zastosowanie do obu dużych okien o numerach n III i s III w transepcie.

W omawianych witrażach mamy do czynienia z patyną miedziową oraz lazurą srebrową – barwiącą szkło na kolor od cytrynowej żółci do pomarańczowego. Poszczególne szkła połączono ze sobą za pomocą dwuteowników ołowianych, lutowanych w miejscach połączeń cyną.

Całość następnie została uszczelniona kitem wykonanym z kredy i pokostu lnianego.

Poszczególne pola umieszczono w ramie wykonanej ze stalowych płaskowników, również uszczelnionych kitem szklarskim.

3. ZESTAWIENIE MATERIAŁÓW PIERWOTNYCH I WTÓRNYCH

Materiały pierwotne:

- Szkło witrażowe antyczne – dmuchane
- Szkło witrażowe lane - katedralne
- farby szklarskie (emalie) łatwotopliwe
- lut cynowo - ołowiowy
- ołów w postaci lasek – dwuteowników
- płaskowniki trzymające szkło w przestrzeni okna
- kit szklarski uszczelniający szkło
- wiatrowniki po zewnętrznej stronie okna
- ramy stalowe złożone z płaskowników i kątowników

5. TECHNIKA WARSTW I ELEMENTÓW WTÓRNYCH

W przypadku witraża n III będącego przedmiotem niniejszego opracowania wykonano prace naprawcze w latach 80.-90. XX wieku, stosując materiały i technikę zbliżoną do oryginału. Wtedy też zastąpiono oryginalny medalion centralny nowym z wyobrażeniem św. Maksymiliana Kolbe.

Założono również szkło zabezpieczające w postaci szklanych tafli float od zewnątrz budynku, dokładając je do starej ramy metalowej.

6. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Witraż o numerze n III znajduje się w bardzo złym stanie. Największym problemem jest deformacja siatki ołowianej i mechaniczne uszkodzenie, któremu uległ witraż w 2022 roku w wyniku bardzo silnego wiatru i uderzenia gałęzią pobliskiego drzewa. Tego uderzenia nie wytrzymało zwykłe przeszklenie zewnętrzne, a osłabiona pod jego ciężarem rama metalowa ugięła się i witraż częściowo wysunął się spod ram. W wyniku tej sytuacji, która groziła całkowitym zniszczeniem obiektu witraż został zdemontowany i zabezpieczony w pracowni konserwatorskiej.

W trakcie wstępnych oględzin stwierdzono, że pomimo prac naprawczych prowadzonych przy tym witrażu 40 lat temu występują tu ubytki i drobne spękania włosowate w substancji szklanej.

Zaobserwowano znaczne miejscowe łuszczenie się warstwy malarskiej w obrębie bordiury i pozostałych elementów porytych emaliami. Witraż jest bardzo zabrudzony powierzchniowo, przez co zniekształca się prawidłowy odbiór kompozycji, tematu i kolorystyki okien.

Prawdopodobnie zły stan warstwy malarskiej jest wynikiem reakcji brudu przywarłego do powierzchni szkła z wodą, w wyniku czego tworzą się kwasy organiczne i nieorganiczne niszczące emalię. Sprzyjało temu nieprawidłowo zamontowane – na styk do witraża – szkło zabezpieczające, tworzące świetne warunki dla gromadzenia się wilgoci. Woda oddziaływała również w sposób czysto mechaniczny na powierzchnię witraży, szczególnie podczas gwałtownych zmian wilgotności i temperatury we wnętrzu kościoła.

Efektom tych reakcji jest ogniskowe łuszczenie się, odpadanie szkliwa.

Wiatrownice żelazne, częściowo skorodowane, odspojone są miejscami od płaszczyzny witraży. Obciążenie całej ramy o dużej rozpiętości dodatkową wagą szkła zabezpieczającego spowodowało dodatkowe odkształcenia profili metalowych i odspojenie się witraży od ich krawędzi.

Ołów, który zastosowano przed 40 laty nie nadaje się już do dalszej eksploatacji. Jest zdeformowany i bezpowrotnie uszkodzony mechanicznie.

Zastosowana w oryginalnie rama metalowa nie spełnia już warunków technicznych niezbędnych do ponownego zamontowania w niej witraża.

7. CEL ORAZ ZAŁOŻENIA KONSERWACJI I RESTAURACJI – PROJEKT KONSERWATORSKI

Celem jaki należy sobie postawić przy konserwacji witraży jest przywrócenie im wartości estetycznej oraz użytkowej. Powinno się dążyć do odtworzenia stanu maksymalnie zbliżonego do wersji pierwotnej, oryginalnej, autorskiej.

Tutaj z mamy do czynienia z wysokiej klasy zespołem witraży z początków XX wieku, wykonanymi w znanej pracowni monachijskiej Xavera Zettlera.

Należy również chronić wartość dawności, przywrócić witrażom nie tylko ich wartość estetyczną ale również ich funkcję przegrody oddzielającej wnętrze kościoła od zewnętrznych warunków atmosferycznych.

7.1. PROGRAM PRAC

Podstawowym zadaniem, jakie powinna spełniać konserwacja witraża jest zabezpieczenie zabytkowej materii przed dalszą korozją, stabilizacja jego struktury oraz przywrócenie wartości estetycznej poprzez wdrożenie odpowiednich działań naprawczych. Witraż jest nierozdzielnie połączony z architekturą. W związku z tym, należy traktować go jak element architektoniczny, który musi być spójny równocześnie z elewacją, jak i wnętrzem budynku.

W omawianym przypadku należy przede wszystkim wykonać odpowiednio zaprojektowane przeszklenie zabezpieczające, które nie będzie zaburzać linii budowli z zewnątrz, stanowiąc równocześnie pełną ochronę dla zabytkowych witraży. Przeszklenie zabezpieczające planuje się wykonać jako system dwuramowy, wentylowany, z obiegiem powietrza pomiędzy szybą zewnętrzną a witrażem. Z uwagi na zabytkowy charakter ram stalowych, pochodzących z pocz. XX wieku, również należy poddać je kompleksowym zabiegom konserwatorskim.

Po oczyszczeniu z produktów korozji, ramy zabezpieczone zostaną Cortaninem F, a następnie położona zostanie na nich warstwa podkładowa. Na koniec pokryte zostaną docelową warstwą farby do zastosowań konserwatorskich w kolorze grafitowym. Ramy te, z uwagi na ich sposób montażu, pozostaną w miejscach, w których je pierwotnie zamocowano. W ramach, w miejscach które zajmowały witraże, zamontowane będzie szkło zabezpieczające w postaci geometrycznego witraża z bezbarwnego szkła konserwatorskiego, takiego jak: szkło aleksandryjskie, szkło typu Goetheglass z huty Schott, Restover z huty Lamberts, czy P1 – z huty Jasło. Przeszklenie musi posiadać parametry, zgodne z wytycznymi Corpus Vitrearum, dotyczącymi wykonania przeszkleń zabezpieczających w obiektach historycznych.

Same, zdemontowane ratunkowo panele witrażowe, należy poddać procesowi konserwacji tzn. po uprzednim rozpoznaniu ich stanu zachowania należy oczyścić poszczególne szkła z brudu i produktów korozji, uzupełnić brakujące szkła poprzez wklejenie lub całkowite uzupełnienie odpowiednio dobranego szkła katedralnego i antycznego, zespolić i ustabilizować warstwę emalii w miejscach uszkodzeń, a w przypadku całkowitego zniknięcia warstwy malarskiej należy ją odtworzyć.

Bardzo ważnym zadaniem będzie zastąpienie dodanego podczas ostatniej naprawy medalionu z przedstawieniem św. Maksymiliana, nowym fragmentem z przedstawieniem figuralnym. Przedstawienie to powinno dobrze harmonizować z całą stylistyką witraża. Punktem odniesienia powinien być zachowany medalion z postacią św. Kazimierza z bliźniaczego okna s III. Dodany w trakcie ostatniej naprawy fragment stanowi bowiem obcy, wybijający się formalnie element, który nie odpowiada postulatowi nakładającemu integralność dzieła sztuki po konserwacji i restauracji. Ikonoografia nowego witraża figuralnego będzie przedstawiona na oddzielnym projekcie, po konsultacji z WUOZ w Poznaniu.

Kwatery witrażowe należy wzmocnić po obwodzie stalowymi ceownikami zespolonymi z listwami ołowianymi a od rewersu wzmocnić powierzchnie witraży wiązarami i wiatrownikami.

Z uwagi na zaistniałe zniszczenia mechaniczne, oraz współczesny charakter ołowiu o niskiej jakości, zakłada się całkowitą wymianę siatki ołowianej.

Szczególne uwagę należy zwrócić na jakość i gatunek dobieranego do uzupełnień szkła antycznego i katedralnego, które stanowi główny element decydujący o walorach artystycznych tego typu witraży - oszklenia techniczno - architektonicznego. Na szklach transparentnych bardzo mocno rzucają się w oczy wszelkie różnice odcieni - wyraźnie widać to w przypadku omawianego obiektu oraz poprzednich prac naprawczych przy bliźniaczym witrażu s III.

Biorąc pod uwagę obecny stan zachowania oraz charakter zniszczeń, oczyszczanie zarówno szkieł, jak i ołowianych szprosów, przeprowadzone zostanie przede wszystkim za pomocą mieszanki wody destylowanej alkoholem etylowym, a także delikatnych środków przeznaczonych do oczyszczania powierzchni szklanych. W przypadku silniejszych zabrudzeń zastosowany zostanie niejonowy roztwór wodnej emulsji powierzchniowo-czynnej w odpowiednio dostosowanym stężeniu. Po dokładnym oczyszczeniu powierzchni oraz przełamów szkieł przeznaczonych do klejenia, zostaną one poddane klejeniu za pomocą konserwatorskiej żywicy epoksydowej. Ze względu na swoje właściwości chemiczne, które pozwalają na uzyskanie trwałej, stabilnej, odpowiednio elastycznej oraz odpornej na procesy starzeniowe, a równocześnie w pełni odwracalnej spoiny, jest to jeden z najlepszych obecnie środków przeznaczonych do klejenia zabytkowych szkieł witrażowych. Jednym z ostatnich etapów pracy w pracowni będzie uzupełnienie wykruszonego kitu w zabytkowych witrażach oraz przylutowanie stalowych

wiązarów usztywniających kwatery i osadzenie ich w stalowych ceownikach. Takie rozwiązanie wyraźnie zwiększa stabilność kwater, nie wprowadzając przy tym dodatkowych podziałów zaburzających oryginalną kompozycję.

Po przeprowadzeniu niezbędnych działań planuje się osadzić witraże w głębie okna w nowej, samonośnej ramie stalowej, wykonanej na wzór oryginalnej z płaskowników o adekwatnych przekrojach, powielającej podziały oryginalnej ramy. Rama zostanie odpowiednio zamocowana na dystansie ok. 5 cm od ramy z przeszkleniem zabezpieczającym. Jej konstrukcja i sposób montażu musi umożliwiać obieg powietrza pomiędzy witrażem a szkłem zabezpieczającym. Bardzo istotnym zagadnieniem jest prawidłowe wykonanie obróbek blacharskich. Z uwagi na planowaną nową konstrukcję okna składającego się z dwóch przegród termicznych (szkło zabezpieczające i witraż), w wyniku czego przewiduje się kondensację pary wodnej na wewnętrznej powierzchni szkła zabezpieczającego, woda ta powinna zostać skutecznie zmagazynowana i odprowadzona pomiędzy ram okiennych.

W tym celu zakłada się wykonanie parapetów z blachy miedzianej lub ołowianej oraz rynienek odpływowych umożliwiających odprowadzenie nadmiaru wody poza obręb drewnianego glifu. Wykonanie dobrze zaprojektowanych obróbek blacharskich jest jednym z najważniejszych zadań związanych z konserwacją witraży w każdym typie obiektu zabytkowego, a szczególnie w obiekcie drewnianym.

Podstawowe materiały, które zostaną wykorzystane w planowanej konserwacji:

- do oczyszczania powierzchni szkła oraz szprosów ołowianych:
woda destylowana, mieszanina wody z alkoholem etylowym w stosunku (Chempur, Polska)
aceton (Chempur, Polska),
łagodne detergenty przeznaczone do oczyszczania powierzchni szklanych (np. Taski Sprint, Diversey),
- do klejenia spękanych szkła: dwuskładnikowa żywica epoksydowa Araldite 2020A
z utwardzaczem Araldite 2020B (Huntsman, Belgia)
- kit szklarski na bazie kredy i pokostu
- cyna lutownicza (Hutmen, Polska)
- patyna do cyny/ pasywator, sól
- olej stearynowy- płyn lutowniczy (Armack, Niemcy)
- szklenie zabezpieczające: szkło konserwatorskie – opcjonalnie:
Goetheglas (Huta Szkła Schott, Niemcy), Restover (Huta Szkła Lamberts, Niemcy), P1 (Huta Szkła Jasło, Polska)
- metalowe ramy samonośne
- Cortanin F (Organika-Car, Polska)
- podkład antykorozyjny do metalu Sentic (Dragon, Polska)

- grafitowa farba do zastosowań konserwatorskich - Antik Graphitschwarz matt Kunstschmiede-Lack (Eddi Schmied, Niemcy)
- stalowe wiatrownice
- drut miedziany do montażu wiatrownic
- silikon montażowy bezoctowy

7.2. KOLEJNOŚĆ PRAC:

- Dokumentacja fotograficzna, pomiarowa i rysunkowa
- Analiza stanu zachowania
- Oczyszczanie szkieł oraz szprosów ołowianych poprzedzone próbami
- Klejenie spękanych szkieł i drobne uzupełnienia za pomocą żywicy epoksydowej
- Uzupełnienie brakujących szprosów ołowianych oraz flekowanie oryginalnego ołowiu
- Montaż zewnętrznych stalowych ceowników po obwodzie kwater witrażowych oraz dolutowanie wiązarów
- Kitowanie kwater
- Wykonanie nowych, specjalnie zaprojektowanych, wentylowanych ram samonośnych dla witraży, powielających oryginalne podziały ram
- Kompleksowa konserwacja zabytkowych ram metalowych (oczyszczanie, zabezpieczenie powierzchni)
- Wykonanie odpowiedniego przeszklenia zabezpieczającego ze szkła konserwatorskiego, osadzonego w oryginalnych ramach po konserwacji
- Projekt i wykonanie nowego medalionu witrażowego w centrum okna
- Transport kwater witrażowych na miejsce montażu, osadzenie ich w nowych ramach oraz montaż brakujących wiatrownic
- Montaż przeszkleń zabezpieczających w miejscu oryginalnego posadowienia witraży
- Montaż witraży w ramach w oknach kościoła, wewnątrz budynku, z dystansem od przeszklenia zabezpieczającego
- Dokumentacja powykonawcza

*Autorska Pracownia Witraży
Obiekt*

Marcin Gzieski
Wągrowo 28, 62-010 Pobiedziska
tel. 061 815 68 27, 0 502 624 133
NIP 782-194-05-29 REGON 639669760

8. DOKUMENTACJA GRAFICZNA I FOTOGRAFICZNA

1) Okno n III, z którego ratunkowo zdemontowano witraże

2) Witraż s III, z zachowanym medalionem przedstawiającym
św. Kazimierza

3) Stan witraży z okna n III przed zniszczeniem spowodowanym wiatrem

4) a, b, c, d. Stan kwater witrażowych po zdemontowaniu zniszczonego przez wiatr witraża

a

b

c

d

5) a, b, c. Stan kwater witrażowych po zdemontowaniu zniszczonego przez wiatr witraża

a

b

6) a, b, c. Stan kwater witrażowych po zdemontowaniu zniszczonego przez wiatr witraża

b

7) Sposób montażu witraża n III po konserwacji i restauracji

